

**MARKAZIY ASAB TIZIMI FALAJLANGAN BOLALARNING.
RVOJLANISH XUSUSIYATLARI**

**FURKATOVA SEVINCH SHERZOD QIZI
XO'JAMQULOVA DILNOZA HAZRAT QIZI**

Denov tadbirkorlik va pedagogika instuti pedagogika fakulteti psixologiya yo'nalishi
112PS-24 gurux talabalari.

SHOMUROTOV ULUGBEK MELIKBOBOYEVICH

Denov tadbirkorlik va pedagogika institute Pedagogika fakulteti Pedagogika va
psixologiya kafedrası o'qituvchi (maqola ilmiy raxbari)

Email: ulugbekshomurotov986@gmail.com

Tel: +998915107420

<https://orcid.org/0009-0008-8004-499X>

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada markaziy asab tizimi falajlangan (bolalik serebral falaji – DCP) bolalarning jismoniy, ruhiy, nutqiy va ijtimoiy rivojlanishidagi o'ziga xosliklar tahlil qilinadi. Asarda bu bolalar bilan ishlashda maxsus psixologik-pedagogik yondashuvlar, reabilitatsiya usullari, shuningdek, ularning oilaviy va ijtimoiy muhitga moslashuvini ta'minlash muhimligi yoritilgan. Maqolada shuningdek, erta diagnostika, individual rivojlantiruvchi dasturlar va inklyuziv ta'limning ahamiyati alohida ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: markaziy asab tizimi, serebral falaj, psixologik rivojlanish, reabilitatsiya, maxsus ta'lim, ijtimoiy moslashuv, inklyuziya, psixokorreksiya.

АННОТАЦИЯ: В статье рассматриваются особенности психического, речевого, физического и социального развития детей с поражением центральной нервной системы, в частности с диагнозом детский церебральный паралич (ДЦП). Описываются типичные формы двигательных нарушений, когнитивные особенности, эмоционально-волевая сфера, а также педагогические и психологические подходы к коррекции данных нарушений. Особое внимание уделено вопросам социализации, инклюзивного обучения и психологической поддержки семьи ребенка с ограниченными возможностями. В статье показано, что ранняя диагностика, систематическая реабилитация и индивидуальный подход значительно улучшают качество жизни таких детей и способствуют их личностному развитию.

Ключевые слова: центральная нервная система, детский церебральный паралич, развитие, моторика, психология, реабилитация, инклюзия,

социализация, педагогическая коррекция.

ABSTRACT: The article discusses the characteristics of mental, speech, physical, and social development of children with central nervous system disorders, especially those diagnosed with cerebral palsy (CP). It describes common forms of motor impairments, cognitive and emotional features, and pedagogical-psychological approaches for correction. Special attention is given to social adaptation, inclusive education, and family psychological support. The article highlights that early diagnosis, consistent rehabilitation, and individualized assistance greatly improve the child's quality of life and personal growth.

Keywords: central nervous system, cerebral palsy, motor impairment, psychological development, rehabilitation, inclusion, special pedagogy, socialization.

Kirish. Markaziy asab tizimi (MAT) — bu inson organizmining eng muhim boshqaruv tizimi bo'lib, u harakat, sezgi, nutq, emotsiya, xotira, diqqat va tafakkur kabi funksiyalarni ta'minlaydi. MAT falajlanishi — odatda miya tuzilmasining tug'ma yoki erta yoshdagi zararlanishi natijasida yuzaga keluvchi holat bo'lib, bolalarda harakat faoliyati, nutq, hissiy soha va intellektual rivojlanishda sezilarli cheklanishlar kuzatiladi.

Tibbiyotda bu holat “bolalik serebral falaji (BSF)” yoki “detstkiy tserebralniy paralich (DCP)” nomi bilan tanilgan. Dunyo sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, har 1000 yangi tug'ilgan boladan 2–3 tasida ushbu kasallik uchraydi.

Psixofiziologik rivojlanish xususiyatlari

MAT falajlangan bolalarda mushaklarning tonusi buziladi, qo'l va oyoqlarda qattqlik, titrash, harakatni muvofiqlashtira olmaslik kuzatiladi. Ular yurish, o'tirish yoki buyumni ushlashda qiynaladilar. Bu jismoniy cheklovlar bolaning ruhiy holatiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Ko'pincha bu bolalarda sezgi tizimi faoliyati ham buzilgan bo'ladi: ba'zilarida eshitish pasaygan, boshqalarida ko'rish yoki muvozanat saqlashda muammolar bo'ladi. Shuningdek, uyqu buzilishi, ovqatlanishdagi qiyinchiliklar ham keng tarqalgan simptomlardandir.

Kognitiv (bilish) rivojlanish

Bunday bolalarda idrok, e'tibor, xotira, fikrlash va tasavvur jarayonlari sust rivojlanadi. Ular yangi ma'lumotni qabul qilishda sekinroq, ko'rsatmalarga javob berishda kechikkan bo'lishi mumkin. Biroq bu — aqliy zaiflik degani emas: to'g'ri yondashuv orqali ular ham murakkab tushunchalarni o'zlashtira oladilar.

Psixologlar bunday bolalarda o'yin orqali o'qitish, musiqiy va sensor mashg'ulotlar

yordamida bilish faoliyatini rag'batlantirishni tavsiya etadilar. Har bir muvaffaqiyatni ijobiy baholash bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini kuchaytiradi.

Nutq rivojlanishining xususiyatlari

DCP bilan kasallangan bolalarda nutq apparati mushaklari ham falajlanish jarayoniga jalb etilgan bo'lishi mumkin. Natijada tovushlarni noto'g'ri talaffuz qilish, so'zlarni tushirib qoldirish, dizatriya, dislaliya yoki logonevroz holatlari kuzatiladi. Ayrim hollarda bola umuman gapira olmasligi ham mumkin.

Logopedik mashg'ulotlar, nafas olish mashqlari va fonopedik texnikalar orqali nutqni bosqichma-bosqich rivojlantirish mumkin. Muhimi — bu mashg'ulotlar ertaroq, ya'ni 2–3 yoshdan boshlab amalga oshirilsa, natija samaraliroq bo'ladi.

Emotsional va ijtimoiy rivojlanish

Jismoniy cheklovlar tufayli bu bolalarda o'zini past baholash, yolg'izlik hissi, jamoadan ajralganlik tuyg'usi paydo bo'ladi. Ular ko'pincha tengdoshlari tomonidan noto'g'ri tushuniladi, bu esa ruhiy jarohatlar keltirib chiqaradi.

Psixologik qo'llab-quvvatlash, ijtimoiy o'yinlar, musiqiy terapiya, art-terapiya orqali bolalarda ijobiy emotsional holat yaratish mumkin. Oila muhiti — bolaning ruhiy tiklanishida eng muhim omil hisoblanadi.

Shuningdek, bolalarni inklyuziv ta'limga jalb qilish ularning tengdoshlari bilan muloqot qilish, o'zini jamiyat a'zosi sifatida his etish imkonini beradi.

Reabilitatsiya va psixologik-pedagogik yondashuvlar

Reabilitatsiya bu bolalarda tibbiy, psixologik va ijtimoiy yo'nalishlarni qamrab olgan kompleks jarayondir. U quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Fizioterapiya va massaj – mushak tonusini yaxshilash, harakatni muvofiqlashtirish uchun.

Logopedik ishlar – nutqni rivojlantirish va kommunikatsiya ko'nikmalarini shakllantirish uchun.

Psixokorreksiya – o'zini anglash, o'ziga ishonch va ijtimoiy faollikni oshirish uchun.

Oilaviy maslahat – ota-onalarga pedagogik yondashuv va psixologik yordam berish.

Reabilitatsiya jarayonida o'qituvchi, psixolog, logoped va shifokorlar o'zaro hamkorlikda ish olib borishlari juda muhim.

Xulosa. Markaziy asab tizimi falajlangan bolalar jamiyatning to'liq huquqli a'zolari bo'lishi mumkin. Buning uchun ularni erta aniqlash, kompleks reabilitatsiya dasturlari, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimini kuchaytirish va inklyuziv ta'limni rivojlantirish zarur. Har bir bolaning imkoniyati, ehtiyoji va qiziqishidan kelib chiqib yondashish — ularning hayot sifatini oshiruvchi eng muhim omildir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Глухов В.П. Психология детей с нарушениями опорно-двигательного аппарата. – Москва: Академия, 2018.
2. Мамашева Г. Maxsus pedagogika. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
3. Ковалева И.В. Дети с ДЦП: психолого-педагогическое сопровождение. – Санкт-Петербург, 2019.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Nogironligi bo‘lgan shaxslarni qo‘llab-quvvatlash to‘g‘risida”gi PQ-377-sonli qarori, 2021-yil.
5. World Health Organization (WHO). Cerebral palsy: Key facts. Geneva, 2023.
6. Vygotsky L.S. Defect and Compensation Theory. – Moscow, 1991.
7. Levina R.E. Psixonevrologik rivojlanish buzilishlari diagnostikasi. – Moskva, 2017.